

Vad gick snett i Östeuropa?

VPKs förhoppning att de "socialistiska länderna" skulle kunna reformera sig själva i demokratisk riktning bröt samman 1989. Många ledande vänsterpartister har därefter inte bara gjort upp med stalinismen utan också med marxismens grundidéer.

Stalinismens kollaps reste, och måste fortfarande resa, många frågor för vänstern. Hur bör man karaktärisera de stalinistiska regimerna och vad var det egentligen som gick snett i dessa länder? Var det socialismen som misslyckades? Är all form av planering dömd att leda till ineffektivitet och diktatur? Eller var problemet snarare underutvecklingen, bristen på demokrati och att dessa länder egentligen inte var socialistiska? Var Sovjet kanske rentav ett klassamhälle?

I början av 90-talet besvarade olika vänsterpartister dessa frågor på olika sätt. Men olika svar på dessa frågor måste få olika konsekvenser för ett partis övriga politiska ställningstaganden.

Teoretiska brister

Inför stalinismens kollaps 1989 och den påföljande borgerliga propagandan om socialismens misslyckande var VPK dåligt teoretiskt rustat. Mellan augusti 1989 och partikongressen i maj 1990 hade partistyrelsen inte ens diskuterat dessa händelser. Under hela sin existens verkade det också som om VPK drog sig för att göra en omfattande analys av Sovjet.

Liedman skriver i (v)-rapporten Lik i garderoben? att det är anmärkningsvärt att partiet inte hade lyckats knyta till sig någon med verkligt gedigna kunskaper om Sovjetunionen:

"Det är som om ett grundligt, kritiskt studium varit en alltför het potatis att stoppa i munnen, bättre att förbli halvt okunnig. Det gjorde att en blåögd och omedveten sovjetvänlighet ostört kunde leva vidare."

Som tidigare nämnts har (v) gjort en ganska omfattande studie av kontakterna med de stalinistiska regimerna, sin partihistoria och de misstag som gjordes under den perioden. Men någon omfattande studie av vad som verkligen gick snett i Östeuropa har inte gjorts. Inte heller verkar man ha försökt ta vara på den uppsjö av kritiska analyser av stalinismen som redan har formulerats av olika marxistiska författare alltsedan 30-talet. På sin höjd har det skrivits några artiklar av enskilda vänsterpartister på detta tema.

VPK:s linje

Vid 1975 års partikongress lovprisades de "socialistiska" ländernas ekonomiska effektivitet i olika internationella uttalanden. En klar skillnad mellan "socialistisk ekonomi" och "socialistisk överbyggnad" antogs implicit föreligga här. En något annan ton intogs på kongressen 1981, då det antydde att "inskränkningarna" i de demokratiska fri- och rättigheterna i de "socialistiska" länderna inte bara var främmande för socialismen utan också hämmade den planmässiga hushållningen och gjorde att "socialismen" förlorade sin utvecklingskraft.

Partiprogrammet från 1987 definierar socialismen framför allt som "folkets gemensamma ägande av de viktigaste produktionsmedlen och naturtillgångarna". Om regimerna i Öst skriver samma partiprogram:

"Flera länder har börjat bygga socialistiska samhällen... I produktivitet och allmänt materiellt västånd är de socialistiska länderna fortfarande mindre utvecklade än de mest utvecklade kapitalistiska länderna... [V]id sidan av ekonomiska framsteg finns bristande effektivitet, slöseri med resurser och miljö, tendenser till stagnation. För att socialismens produktiva krafter skall kunna vidareutvecklas krävs demokratisering och ökad bestämmanderätt för företag och arbetskollektiv... Socialismen kommer under sin fortsatta utbredning att uppvisa olika styrelseformer, precis som kapitalismen historiskt har gjort och ännu gör... Överallt kommer dock demokratins utsträckning till alla delar av samhällslivet att utgöra själva villkoret för att socialismen skall närma sig sitt slutmål: det klasslösa samhället, kommunismen."

I Socialistisk Debatt 6/91 försvarar CH Hermansson delvis den tidigare VPK-definitionen. Han menar att de samhällen som existerade i Öst inte hade socialism som motsvarar partiets uppfattning om hur ett socialistiska samhällen bör se ut. Det var framför allt bristen på demokrati som skilde dem. Men sådana subjektivistisk värderingar kan å andra sidan inte avgöra ett samhälles karaktär. Detta måste fastställas utifrån mer objektiva ståndpunkter:

"Vad som konstituerar ett kapitalistiskt samhälle råder det relativt stor enighet om... Socialismen bygger på samma tekniska grundval, men förutsätter någon form av allmänt kollektivt ägande av de avgörande produktionsmedlen... Det går knappast att beteckna de samhällssystem som funnits i Sovjetunionen och öststaterna som någon form av kapitalism. Om vi måste välja mellan någon av dessa båda beteckningar, så ligger det närmare till hands att tala om socialismen. Men det är möjligt att den fortsatta historiska utvecklingen leder fram till andra begrepp. Ibland förekommer ju termerna 'övergångssamhälle' eller 'ofullgången socialism' i debatten."

Frågan återstår dock hur man löser kopplingen mellan ekonomisk bas och politisk överbyggnad. Enligt marxistisk teori bestäms ju, eller åtminstone begränsas, den

senare av den förra. Om Sovjet var ett socialistiskt men samtidigt ett despotiskt system då måste detta antingen tyda på att det var något fel på socialismen eller att de negativa inslagen bara var av tillfällig karaktär som i takt med socialismens utveckling skulle ha försvunnit av sig själva. Den senare ståndpunkten var den som VPK närmast skulle kunna sägas ha intagit. Detta kan förklara varför man satte så stora förhoppningar till att de stalinistiska byråkraterna själva skulle reformera sitt eget system i demokratisk riktning. VPK:s inställning skulle med andra ord kunna karaktäriseras som "reformistisk" i förhållande till stalinismen, i motsättning å ena sidan till trotskismen som hoppades på en arbetarrevolution och å andra sidan till dem som satsade sina kort på en borgerlig kontra-revolution. Denna inställning måste ha visat sig bli alltmer problematiskt att upprätthålla.

Slutsatser av stalinismens fall

Olika hållningar när det gäller synen på socialism och stalinism skulle kunna särskiljas på tre punkter: hur man definierar samhällena i öst, huruvida man tycker att de var "bra" eller "dåliga" samhällen samt huruvida man förespråkar ett socialistiskt samhälle eller inte. På basis av detta skulle vi logiskt sett kunna konstruera fyra "synsätt" om stalinismen, som förstås är en mekanisk förenkling av en mycket mer komplex verklighet men som ändå kan ge en bild av den politiska dynamiken i stalinismens kollaps. Varje "synsätt" kan inrymma ganska olikartade politiska riktningar. Se tabell nedan.

De tre första "synsätten" kallar vi för "logiskt sammanhängande", eftersom inställningen på alla tre punkter hänger samman på ett logiskt och enhetligt sätt.

- ? "Synsätt 1" är den ståndpunkt de flesta borgare skulle inta, men även högerreformister skulle luta åt det här synsättet (de sistnämnda kan ibland fortsätta kalla sig för socialister, men brukar urholka begreppet så pass mycket att det förlorar sin ursprungliga betydelse). Resonemangen hänger samman. Om regimerna i Öst var socialistiska och samtidigt "dåliga" samhällen är det logiskt att man samtidigt inte är anhängare av ett socialistiskt samhälle i motsättning till kapitalismen. Om man är mot socialism och samtidigt anser att samhällena i Öst var "dåliga" samhällen vore det ganska troligt att man samtidigt hävdade att regimerna i Öst var socialistiska, åtminstone skulle man kunna ta hem en del politiska poänger genom att påstå det.
- ? "Synsätt 2" skulle antagligen främst företrädas av stalinister. De tre omdömena matchar varandra väldigt tydligt.
- ? "Synsätt 3" skulle kunna företrädas av olika anti-stalinistiska socialister (trotskister, anhängare av idén om att Sovjet var kapitalistiskt, vissa vänsterreformister, osv). Om man är socialist men samtidigt anser att samhällena i Öst var "dåliga" samhällen, skulle en lösning på den politiska problematik som skulle uppstå i och med detta vara att

samtidigt påstå att dessa inte var socialistiska samhällen.

- ? "Synsätt 4" avviker från detta mönster. Om man anser att samhällena i Öst vara "dåliga" samhällen men att de också var socialistiska hur kan man då försvara socialismen? Tankegången blir tydligt motsägelsefullt, och man riskerar att i praktiken pendla mellan olika ståndpunkter. Även t ex vissa anarkisters uppdelning av socialismen i en "auktoritär" och "icke-auktoritär" sådan skulle kunna hänföras till detta "synsätt", en sådan uppdelning blir problematisk eftersom begreppet "socialism" då delvis förlorar sin positiva betydelse (mot denna bakgrund väljer många anarkister att prata om "anarki" istället för "socialism").

Övergångsform

En iakttagelse som kan göras är att de tre "sammanhängande synsätten" skiljer sig från varandra på två punkter, medan "synsätt 4" skiljer sig från respektive "sammanhängande synsätt" endast på en punkt. Detta tyder på att skillnaderna mellan de "sammanhängande synsätten" är ganska tydliga, en övergång från den ena av dem till den andra kräver att man ändrar sig på inte en utan två punkter. En sådan övergång skulle kunna ske genom att man först övergick till "synsätt 4". Logiskt sett skulle detta "synsätt" därför kunna utgöra en övergångsform mellan de tre "sammanhängande synsätten".

Fram till början av 60-talet kan SKP sägas ha intagit samma hållning som "synsätt 2". På 60-talet började man ändra sig på punkt två, man började inse att det var någonting fel på samhällena i Öst. Men på de andra punkterna ändrade man sig inte, partiet fortsatte att kalla länderna i Öst för socialistiska, och man fortsatte förespråka ett socialistiskt samhälle. I själva verket fanns ett "sammanhängande" resonemang i bakgrunden, man antog nämligen att det visserligen var någonting fel på regimerna i Öst men att detta var mer av tillfällig natur och att socialismen där så småningom av sig själv skulle reformeras i demokratisk riktning. På så sätt behölls ett slags "livlina" till "synsätt 2". Själva "reformeringsidén" var nödvändig för att kunna inta ett ståndpunkt liknande "synsätt 4" och samtidigt behålla en någorlunda politiskt sammanhängande tankegång.

När regimerna i Öst brakade samman 1989 och när även perestrojkan kollapsade i Sovjet 1991 blev det i princip ohållbart att inta en ståndpunkt liknande "synsätt 4". Detta gav upphov till en debatt i början av 90-talet om vad som egentligen gick snett i Östeuropa. Nu fanns det bara två vägar att gå enligt vårt logiska shema: antingen skulle man fortsätta förespråka ett socialistiskt samhälle men konstatera att regimerna i Öst inte var socialistiska, d v s gå över till "synsätt 3", eller att fortsätta kalla regimerna i Öst för socialistiska men ändra sig när det gäller den socialistiska målsättningen, d v s gå över till "synsätt 1". Åtminstone precis efter 1989 pendlade de analyser som olika vänsterpartister gjorde mellan dessa två alternativ, i slutändan verkade det dock som om partiet har lutat åt

"synsätt 1".

Proto-socialismen

I Socialistisk Debatt 1/90 presenterar vänsterpartisten Torbjörn Tännsjö en förklaringsmodell som liknar "synsätt 3", och som också är inspirerad av den östtyske forskaren Rudolf Bahro.

Tännsjö går först igenom Marx tes om att den gamla ordningen, inklusive de rådande produktionsförhållandena, först måste "köras i botten" - så att det inom dess ram ingen vidare utveckling av produktivkrafterna är möjlig - innan den kan ersättas med något bättre..

Hur förklarar man då revolutionerna i Ryssland, Kina och Kuba som ju genomfördes vid en tidpunkt när dessa länder knappt hade inträtt i det kapitalistiska stadiet? Tännsjö menar här att man kan tänka sig att den globala ekonomiska ordningen var så beskaffad att produktivkrafternas vidare tillväxt i dessa samhällen hämmades. Ett land kan till exempel ha tilldelats en så underordnad roll i den globala arbetsdelningen att det inte kommer vidare med mindre än att det bryter med kapitalismen. "Kommunismen" fick lösa problem som "normalt" kapitalismen är bättre skickad att ta hand om, främst gällde det den ursprungliga kapitalackumuleringen. "Realsocialismen" skulle därför kunna sägas vara ett progressivt stadium för dessa länder, eftersom den där ledde till en kraftig tillväxt i produktivkrafterna, på samma sätt som kapitalismen har varit det i global skala. Detta system kan inte ses som någon förebild för ett framtida samhälle, men bör ändå betraktas som steg framåt i dessa länder.

Enligt Bahro hade en verklig revolution ägt rum i Ryssland, men den var i egentlig mening inte en "kommunistisk revolution" av det slag Marx förutsåg, utan en revolution som resulterade i något Bahro kallade "protosocialism", en socialism på larvstadiet.

Tännsjö tar också upp Marx syn på socialism och kommunism. Dessa var ekonomiska och inte politiska kategorier. Däremot skulle socialismen leda fram till att de statliga tvångs- och våldsapparaterna vittrade bort, även om processen inte var det definierade draget i detta samhälle. När den sociala ojämlikheten minskade och så småningom försvann helt under socialismen och en fördelning efter behov skulle uppnås (vilket var kännetecknet för kommunismens andra fas) skulle det inte finnas något behov av en stat. I Sovjet, Kina och Kuba har man emellertid inte sett röken av ett sådant bortdöende av våldsapparaten. Fördelning i dessa länder har möjligen varit egalitär men knappast konsekvent efter behov, och där uppstod också ett privilegierat skikt som hade ett intresse av att bevara status quo.

Den slutsats som Tännsjö drar är att Marx hade fel på två punkter: att

revolutionen först skulle ske i de utvecklade kapitalistiska länderna och att den skulle leda fram till samhällen utan tvång, präglade av en högre form av rättvisa. Dessa två fel gav dock så att säga varandra. En kommunistisk omvälvning i ett industriellt ledande land skulle kanske när allt kommer omkring hålla vad Marx lovade.

Tännsjö slutsats är att kommunismen både är önskvärd och möjlig och att det därmed behövs ett kommunistiskt parti i Sverige (detta skrevs i början av 1990, på partikongressen i maj samma år verkar dock Tännsjö ha ändrat sig). Han skriver att Marx tänkte sig att kommunismen var möjlig först i samhällen där det manuella arbetet blivit avskaffat. I samhällen som präglas av knapphet har det däremot varit nödvändigt att skilja mellan det intellektuella och manuella arbetet. I samhällen som präglas av relativt överflöd är däremot en sådan arbetsdelning ineffektiv. Kapitalismen har med andra ord ett större existensberättigande än kommunismen i fattigare samhällen, i ett rikt samhälle är det tvärtom. Endast planekonomins insatser kan hantera de problem som tornar upp sig inför de moderna samhällena, exempelvis miljöförstörelsen.

Tännsjö riskerar dock i sin artikel att inta en fatalistisk historiesyn, som i sin tur kan leda fram till ett rättfärdigande av det som skett. Han svarar inte riktigt på frågan om de byråkratiska systemen i öst också var oundvikliga på grundval av de villkor som kännetecknade det ryska samhället 1917. Innebär det att byråkratin blev reaktionär först i samband med när det blev nödvändigt att genomföra en intensiv industrialisering, istället för som tidigare en extensiv sådan? Marxismen har ju som sådan aldrig stått för en mekanisk materialism där de objektiva processerna skulle vara bestämmande för allt i samhället, istället har den försökt se samspelet mellan objektiva och subjektiva faktorer. Den subjektiva faktorn har en relativ självständighet, vilket kan innebära att historien inom vissa objektiva ramar kan ta olika utvecklingsvägar.

Ett motsägelsefullt produktionssätt

Tännsjö framställning liknar på många sätt Leo Trotskijs och eurokommunisten Fernando Claudins analyser av stalinismen, och som också skulle kunna hänföras till "syntaktik 3". Claudin och Trotskij argumenterar bl a mycket starkt mot Stalins tes om "socialism i ett land". I boken Den Förrådade Revolutionen, som skrevs 1936, menar Trotskij:

"'Naturligvis har vi ännu inte en fullkomlig kommunism', säger den nuvarande officiella sovjetiska doktrinen, 'men vi har redan nått socialism - d v s kommunismens lägsta stadium'. Som bevis för detta anför man de statliga företagens dominans inom industrin, kollektivjordbruken samt de statliga och kooperativa företagen inom handeln. Vid första ögonkastet överensstämmer detta fullständigt med Marx a priori - och därför hypotetiska - schema. Men det är just precis för marxisten, som denna fråga inte blir uttömd genom ett betraktande av ägandeformer, utan att ta hänsyn till arbetsproduktivitetsnivå.

Med kommunismens lägsta stadium avsåg Marx i alla fall ett samhälle, som från första början står högre i fråga om ekonomisk utveckling än den mest avancerade kapitalismen. Teoretiskt är en sådan föreställning felfri, eftersom i världsskala betyder kommunismen, även i de första stadierna, en högre utvecklingsnivå än det borgerliga samhället."

Claudin resonerar ungefär på samma sätt. För Lenin, liksom för Marx och Engels, var den socialistiska revolutionen till sitt väsen en världsrevolution. Han menar att man måste skilja mellan begreppet "socialistisk revolution" i betydelsen en social revolution, d v s som den socialistiska omvandlingen av de ekonomiska, teknologiska och sociala strukturerna, och av begreppet "socialistisk revolution" i betydelsen politisk revolution, som utmärks av arbetarklassens maktövertagande. Den socialistiska revolutionen måste börja på något sätt, t ex genom ett maktövertagande i ett land, men den kan bara slutföras i världsskala efter att på ett kvalitativt sätt ha revolutionerat alla delar av samhället.

Utifrån ett sådant globalt perspektiv var också den ryska revolutionen historiskt berättigad, eftersom förhoppningen bakom den var att den skulle spridas internationellt. Det var oktoberrevolutionens nationella begränsning - och nationellt sett fanns inga förutsättningar för socialism i Ryssland - som gav upphov till stalinismen.

I Den Förrådade Revolutionen skriver Trotskij att en arbetarstat från början antar en dubbel karaktär: socialistisk när den försvarar samhällets ägande av produktionsmedel; borgerlig då distributionen av livsnödvändigheter sker enligt en kapitalistisk värdeprincip med de konsekvenser som därav följer. Men om staten inte dör bort utan blir mer och mer despotisk, om arbetarklassens talesmän blir byråkratiserade och byråkratin reser sig över det nya samhället, sker detta inte på grund av några sekundära orsaker som psykologiska kvarlevor från det förflutna, utan är ett resultat av den krassa nödvändigheten att frambringa och stödja en privilegierad minoritet så länge det är omöjligt att garantera genuin jämlikhet. Han hävdar också att ju fattigare det revolutionära samhället är, desto strängare och naknare uttryck får denna "lag", desto grövre former antar byråkratin och i desto större fara skulle den socialistiska utvecklingen då hamna i. Detta skulle också förklara utvecklingen i Sovjet.

Vad som tillämpades i Sovjet var enligt Trotskij "socialistiska metoder för att lösa försocialistiska problem". Sovjet hade sålunda ett motsägelsefullt produktions sätt, med produktivkrafter på en försocialistisk och delvis även på en förkapitalistisk nivå, men produktionsförhållanden som hade en församhälleligad, post-kapitalistisk karaktär. Detta gav upphov till en politisk överbyggnad som inte var socialistisk, som mer liknade kapitalistiska, halvfeodala stater på samma utvecklingsnivå, och som i sig själv blockerade en övergång till ett socialistiskt samhälle.

Detta var dock ingen oundviklig process. Enligt trotskismen hade en politisk revolution, ett övertagande av makten från arbetarklassens sida, i kombination med att den spreds internationellt kunnat ha ändrat grundförutsättningarna.

Problemet planekonomin

I Zenit nummer 111 presenterar Johan Lönnroth en uppfattning som liknar "synsätt 1":

"Det finns ett önsketänkande inom vänstern som går ut på att huvudorsaken till sammanbrottet för de östeuropeiska systemen var bristen på demokrati i planhushållningen. Med fullständiga demokratiska fri- och rättigheter och med planering 'underifrån' tror man att planhushållningen kan vara ett alternativ till den kapitalistiska marknadsekonomin. Men den första delen i denna text vill jag försöka visa att felet med planekonomierna inte 'bara' var att de var odemokratiska utan till minst lika stor del hade att göra med en felaktig syn på och en oförmåga att använda sig av marknadsmekanismen."

Sedan går Lönnroth igenom en del klassiska argument av olika marknadssocialister och borgerliga ekonomer. Bristen på marknadsmässiga priser ledde till att varor felvärderades. Alltför låga priser på nödvändighetsvaror gav upphov till köer och en permanent varubrist. Priserna var okänsliga för kvalitetsskillnader vilket medförde dåliga varor som praktiskt taget inte kunde säljas. Centraliseringen i produktionen skapade ett bristande ansvar i produktionen både bland chefer och arbetare, osv.

Lönnroths slutsats blir att vänstern bör överge planekonomin som ett livsdugligt alternativ. Problemet med kapitalismen är inte marknaden utan det kapitalistiska ägandet. Denna ståndpunkt tangerar i praktiken att se det statliga eller samhällliga ägandet som huvudorsaken till problemen i de stalinistiska systemen, vilket verkar ha blivit den dominerande synen inom vänsterpartiet.

Kvarlevor från ett förlegat tänkande?

Den vänsterpartiet nära stående forskaren Sven-Eric Liedman drar i rapporten Lik i Garderoben slutsatser som också passar ihop med "synsätt 1", och som har fått medhåll från flera ledande vänsterpartister. Han menar att det finns områden där ett förlegat tänkande från Sovjettiden överlevt inte bara det gamla VPK utan delvis även i vänsterpartiet. Åtminstone på tre områden menar han att partiet måste göra upp med dessa kvarlevor:

1) Om de marxistiska klasskampsbegreppen skriver Liedman:

"Det gäller inställningen till sådana gamla kommunistiska kärnbegrepp som 'kamp' och 'strid' eller överhuvud både vardagsspråkets och det politiska språkets metaforer. Det är gammal kommunistisk övertygelse att samhället bara kan

omvandlas i någon form av öppen strid av mer eller mindre krigsliknande slag... Detta... har åtföljts av en föreställning att 'kamp' är ett mycket positivt ord... 'Den sista striden' har man bara sjungit om, men däremot har man med förtjusning talat om strider av betydligt mindre omfattning. Jag skulle vilja påstå att detta språkbruk och den därmed sammanhängande föreställningsvärlden bidragit till att hålla kvar VPK i en gammalkommunistisk anda."

Däremot menar han att den klassiska marxistiska uppfattningen att samhället i grunden är genomkorsat av konflikter av klasskaraktär fortfarande är hållbar in i 90-talets värld. Men det betyder inte att lösningen av konflikterna skulle kunna ligga i den "öppna och skoningslösa striden" som Marx, Engels, Lenins osv menade. Erfarenheterna har nämligen om och om igen visat att det krigiska också invaderat målet. Alla "efterrevolutionära" samhällen vi känner har varit extremt militaristiska, framhållet Liedman.

På partikongressen 1993 då Gudrun Schyman valdes till ordförande citerade hon i sitt inledningsanförande till diskussionen om kongressens huvuduttalande längre stycken ur Liedmans text och instämde speciellt i frågan om språkbruket:

"Vi ska lämna den politiska retorik som varit byggd på den politiska modell som utvecklades i Östeuropa... Enligt min mening bör vi också lämna det politiska språkbruk som för många innebär att vi förknippas med ett föråldrat klasskampstänkande och som därför fjärrar människor från vårt politiska budskap."

2) Vidare kopplar Liedman samman frågan om det krigiska språkbruket med frågan om VPK och demokratin. Frågan om demokratin är en intrikat fråga, enligt honom. Han menar att man måste skilja mellan dess form och dess innehåll, och att det är en rimlig och anständig vänsterståndpunkt att hävda att demokratis innehåll är mycket otillräckligt i dagens samhälle. Den leninistiska demokratimodellen måste man dock ta avstånd från:

"Det har funnits VPK:are som hela tiden sett den av Lenin proklamerade 'demokratiska centralismen' som en högre form av demokrati... Men här finns inga tänkbara kompromisser att göra; antingen accepterar man flerpartisystemet eller också går man in för den leninistiska modellen."

3) Hur blir det då med socialismen? Liedman menar här att om partiet någonsin ska bli kvitt de mörka dragen i sitt eget förlutna måste det göra upp med varje tanke på en historisk slutstation. Sovjetunionens fall visade det definitiva slutet på en sådan föreställning. Revolutionen kunde inte bara leda till ett uselt samhälle, den kunde också göras om intet. Han menar att den historiska materialismen med dess "stadieteori" i själva verket innehåller ett odemokratiskt element:

"Det är viktigt att inse att detta inte bara måste leda till en omprövning av synen på Sovjet där en sådan fortfarande behövs. Det innebär också att hela kategorin 'socialistiskt samhälle' - som ännu många Vänsterpartister svänger sig med - måste överges. Ett parti kan kämpa för socialistiska lösningar och socialistiska åtgärder. Men det kan inte utan att föreställa sig att ställa andra partier under sitt eget förmynderskap tänka sig ett samhälle som slutgiltigt och oåterkalleligt skulle kunna kallas socialistiskt."

Enligt Liedman är den socialism det här kan bli tal om inte heller oförenlig med marknadsekonomin. T o m marknaden fungerar bättre om en viss jämlikhet råder på den. I sitt kongressanförande från 1993 anslöt sig Schyman också till Liedmans resonemang om att begreppet "socialistiskt samhälle" måste överges.

Marxismen

Många av de argument, liknande Liedmans, som idag förs fram presenteras som ett slags ideologisk "förnyelse" i motsats till det "förlegade" tänkande som marxismen antas utgöra. Men dessa argument är inte särskilt nya. Bland annat finns det förvånansvärt många likheter mellan dessa och den "revision" som gjordes av marxismen i början av 1900-talet inom socialdemokratien av bl a Bernstein och Kautsky, och som Rosa Luxemburg och Lenin så ihärdigt polemiserade emot.

Mot denna bakgrund kan det tyckas motsägelsefullt att många ledande vänsterpartister som pratar om marknadens välsignelser fortfarande hänvisar till Marx och ibland även till Rosa Luxemburg. I det nya partiprogrammet som antogs 1996 har begreppet "marxism" stärkts något jämfört med 1993 års program, där man införde en bisats om att marxismen skulle vara partiets "teoretiska bas".

Vi ska dock komma ihåg att inte heller Bernstein och andra socialdemokrater som gjorde upp med de grundläggande idéerna hos marxismen i början av 1900-talet upphörde att hänvisa till Marx för att berättiga sina teorier. I inledningen till pamfletten *Reform eller Revolution*, som skrevs 1899, försöker Rosa Luxemburg förklara detta motsägelsefulla fenomen:

"Brukar inte han [d v s Bernstein] regelbundet nämna Social-Demokratien och dess mål? Brukar inte han om och om igen uttryckligen upprepa att han också strävar efter det socialistiska slutmålet, bara på ett annat sätt?..."

Allt detta är sant, det kan man vara säker på. Det är också sant att varje ny rörelse, som först utarbetar sina teorier och sin politik, börjar med att finna sina stödjepunkter i den föregående rörelsen, även om detta kan stå i ett direkt motsatsförhållande till den senare. Den börjar med att anpassa sig till de former som finns för handen och tala med det språk som hittills har talats. I sinom tid

kommer det nya fröet att växa ur det gamla skalet. Den nya rörelsen finner sina egna former och sitt eget språk...

Idag måste den som önskar vara socialist, men samtidigt förklarar krig mot den marxistiska doktrinen, den mest betydande produkten av det mänskliga tänkandet under århundradet, börja med en ofrivillig beundran för Marx. Han måste börja med att förklara sig hans lärjunge, att i Marx lärar söka stödjepunkter för att kunna attackera den senare, samtidigt som han presenterar denna attack som en vidareutveckling av den marxistiska doktrinen."